

Küreselleşme Sürecindeki Türkiye'yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ

Aylin Topal

Giriş

İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemde gerek gelişmiş ülkelerde, gerekse az-gelişmiş ülkelerin dikkate değer bir bölümünde emekçi sınıflar, sermaye karşısında önemli kazanımlar elde ettiler. Gelişmiş ülkelerde Keynesçilik, azgelişmiş ülkelerde ise ithal ikamecilik çerçevesinde şekillenen kalkınma stratejilerinin en önemli özelliklerinden biri; iç piyasayı, başka bir deyişle ulus devlet ölçeğini merkeze alan politikaların uygulamaya sokulmasıdır. Bu tür bir yönelim, söz konusu dönem boyunca emekçilerin siyasal-iktisadi mücadelelerine ve stratejilerine uygun bir ortam sağlamıştır. Ancak emekçi sınıflar açısından önemli kazanımlara işaret eden bu dönem, 1960'lı yılların sonlarından itibaren ve özellikle 1970'li yıllarda gerek gelişmiş, gerekse az-gelişmiş ülkelerde önemli tıkanıklıklarla karşılaştı.

Gelişmiş ülkelerde Keynesçi refah devletinin mali krizi ile simgelenen kriz, azgelişmiş ülkelerde ithal ikameci stratejilerin karşılaştığı tıkanmalarla kendini dışa vurdu. "Talep yanlısı" Keynesçi sosyal refah devleti projesine duyulan güven sarsılmış; bu projenin, teorik ve teknik olarak içinde bulunulan krizi çözemeyeceğine inanılmaya başlanmıştır. Bu yıllar, dünyada sermayenin karşı karşıya kaldığı problemlerin çözümü için

1| Bu yazı kapsamında detaylıca değinmeyeceğimiz Gramscigil hegemonya krizi ve inşası süreci üzerine bkz. Tüney (2002).

yeni bir sermaye birikim stratejisini de içeren bir hegemonya projesinin gerekliliğini göstermiştir.

1970’li yılların sonlarında yeni sağ ideolojinin ve politikaların temsilcisi partiler iktidara gelmeye başladılar. ABD’de 1980’de Ronald Reagan ve İngiltere’de 1979’da Margaret Thatcher hükümetleri tarafından uygulanmaya başlanan “arz yanlısı” yeni liberal iktisat politikaları ve siyasal muhafazakârlık çerçevesinde oluşturulan hegemonya stratejisi ile kapitalizmin içinde bulunduğu krizi çözmeyi amaçlayan yeni bir sermaye birikim stratejisinin, bir başka deyişle kapitalist devletin bir başka formuna geçişin ön koşulları hazırlandı.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin içinde bulunduğu ve giderek küresel bir bunalıma yönelen durgunluğu aşmanın en önemli yolu, yeni piyasaların değişen biçimlerde uluslararası rekabete açılması olarak görüldü. Gelişme stratejilerinin krize girdiği ve dış borç geri ödeme sıkıntısı içinde olan Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde de Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) aracılığıyla yeni sağın projesine koşut bir dizi politika 1980’li yıllarda uygulanmaya başlandı; bir anlamda yeni liberal sermaye birikim stratejisi bu uluslararası finans kurumları yoluyla ithal edilmişti. Ancak değişim gerekliliği yalnızca dışarıdan, söz konusu finans kurumları tarafından savunulmadı, aşağıda gösterileceği gibi ulusal düzeyde de aynı yönde talepleri olan aktörler vardı.

Burada bir noktanın altını çizmekte fayda var; söz konusu dönemde yaşanan kriz, refah devletinin veya ithal ikameciliğin krizi olarak somutlaşan bir hegemonya kriziydi⁴. İktisadi kriz, söz konusu geniş çaplı krizin önemli bir ögesi oluşturuyordu. Hegemonya krizinin önemli bir boyutu da sınıf temelli çıkarların temsil edilme formunun krizidir. Gerek siyasal partiler yoluyla, gerekse işçi ve işveren örgütleri yoluyla olsun yeni bir hegemonya projesi bu temsil formunun da yeniden yapılanmasını gerektirir. Böylesi bir siyasal, toplumsal ve iktisadi kriz; burjuvazinin egemen fraksiyon-

ları için yeni bir hegemonya projesinin inşasını gerektirir. 1980 yılı Türkiye'nin siyasal ve iktisadi tarihinde belirgin bir kaymayı işaret eder. 24 Ocak 1980 “yapısal uyum” kararları ile başlayan dışa açılma ve dünya piyasaları ile eklenme süreci, 12 Eylül askeri darbesi ile gerekli siyasal istikrarı sağlamayı amaçlamış, 1982 Anayasasının kabulü ile kurumsal çerçevesini kazanmış, 1983 seçimleriyle de sivil bir görüntü almıştır. Kuşkusuz Türkiye'nin bugün geldiği iktisadi-siyasal kriz ve sınıfsal dengelerin yeni durumu bu dönüşümden bağımsız incelenemez. Yeni sağ hegemonya projesi yalnızca kapitalist toplumların sınıf dengelerini değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda sınıf siyasetinin temellerini sarsmayı amaçlayarak 1990'ların küreselleşen dünyası için daha uygun bir ortam sağlamıştır. Buradan hareketle küreselleşme sürecinin daha iyi anlaşılabilmesinin en iyi yolu 1980'lerin yeni sağ pratiklerini incelemektir.

Bu yazı iki temel amaç etrafında şekillendirilmiştir. İlk bölümde 1980'ler boyunca kapitalist dünyada ve Türkiye'de izlenen politikaların kuramsal arkaplanını oluşturan yeni sağ ideolojisinin temel özellikleri tartışılacak, ikinci bölümde ise aynı dönemde Türkiye'de yeni sağ hegemonya projesinin hangi stratejiler yoluyla kurulmaya çalışıldığı ve bu stratejilerin emekçi sınıflar üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

1) Yeni Sağ

1970'lerden itibaren Keynesçi sermaye birikim modelinin krize girmesi ile birlikte yeni sağ, özellikle ileri kapitalist ülkelerde egemen ideoloji haline gelmiştir. Jessop'un kavramlarını kullanarak açıklarsak, yeni sağ, 1980'lerin “birikim stratejisi” olan yeni liberalizmin “hegemonya projesidir”. Birikim stratejileri öncelikle üretim ilişkilerini açıkça sermaye sınıfının yararına düzenlemeyi hedeflerken, hegemonya projeleri yalnızca iktisadi ilişkiler temelinde değil, sivil toplum ve devlet gibi daha geniş bir düzlemde örgütlenme çaba-

sındadır (1990: 196-220). Bu bakışla yeni liberalizm ile yeni sağ birbirinden ayrılamayan bir *symbiosis* olarak ele almanın gerekliliği ortadadır. Yeni liberalizm kavramı yerine yeni sağ kavramını kullanmamız bu projenin siyasal-iktisadi bir proje olduğunu vurgulamaya yöneliktir.

Yeni sağ projenin savunucuları 1970'lerin krizini bir verimlilik krizi olarak tanımladıktan sonra bu krize enflasyon, işçi sendikaları mücadeleleri, refah harcamalarının artışı, devlet tekelleri, piyasa oyuncularının hareket serbestliğinin kısıtlı olması ve geleneksel, toplumsal ve ahlaki değerlerin çürümeye başlaması gibi sebeplerin yol açtığını ileri sürmüştür.

Yeni sağ, piyasa mekanizmalarının işleyişi üzerinde önemli bir engel olan işçi sendikalarına saldırmak ... [ve] ... sermaye-işçi sınıfı ilişkilerinin, sermayenin lehine olacak bir biçimde yeniden düzenlenmesi için ideolojik bir araç olarak kullanılmıştır. (Cotes, 1989: 113).

Devlet aracılığıyla yönlendirilen sınıflararası uzlaşma ile işçi sendikalarına iktisadi düzenlemelerin içinde belirli bir alan tanıyan savaş sonrası Keynesçi refah devleti döneminin fiyat ve ücret politikalarından farklı olarak yeni sağ, işçi sendikalarının bütünüyle siyasetten dışlanması yolunu seçmiştir. Nihai amaç, sendikal mücadeleyi örgütlü bir sınıf mücadelesi alanı olmaktan çıkarıp etkisiz sendikalar haline dönüştürmektir. Hatta sendikalar o denli etkisizleştirilmelidir ki, sendikalar yoluyla iktisadi kazanım elde edilemeyeceği savlanmak istenmektedir. Yeni sağın temel amacını bu şekilde belirledikten sonra şimdi bu amaca ulaşmak için nasıl bir kuramsal çerçeve kullanıldığını ve bu çerçevenin nasıl işlediğini araştıralım.

Yeni sağ; çıkarlarını azami oranda realize isteyen özgür birey anlayışı üzerine kurulan ondokuzuncu yüzyıl liberalizmi ile otorite ve gelenekler tarafından kontrol edilen toplum anlayışını temel alan muhafazakârlığı biraraya getiren bir projedir (Gamble, 1988; King 1987; Harris, 1998). Bu bağlamda yeni sağ, yüz-

yıllardır rakip olarak kabul edilen liberalizm ve muhafazakârlık arasında imzalanan bir barış anlaşması olarak algılanabilir. Ancak, bu ittifak bir tesadüf değil, akıllıca şekillendirilmiş bir projedir. Bir yandan devletin iktisadi alandan bir noktaya kadar geri çekilmesi, daha açık bir dille makro-iktisadi istikrarı sağlamak amacıyla sosyal devlet harcamalarının kesilmesi ve devletin bir işveren olmaktan çıkarılması gerektiği iddia edilirken; diğer yandan, bu değişimin yol açacağı boşlukların ve toplumsal tepkilerin aile, din, milli kimlik gibi muhafazakâr kurum ve değerlerle örtülmesi amaçlanmıştır. Bir diğer ifadeyle, piyasanın önceliği ve asgari devlet gereği korunurken; geleneğin, dinin, ailenin ve milli kimliğin önemi ve bu kurumların yapılandırılması ve muhafaza edilmesi için güçlü bir devlet fikri yeni sağ ideolojisinin temelini oluşturur. Muhafazakârlık bu anlamda yeni sağın olmazsa olmazı olmuştur ve ideolojiyi daha güçlü kılmaktadır. Güçlü devlet, yeni sağ projenin önemli bir unsurudur, çünkü sendikal hareketler ve emekçi kesimlerden gelen talepler karşısında “kararlı” ve iktisadi alandaki müdahaleleri için “sınıf niteliği olmayan” bir devlet olmalıdır.

İngiliz muhafazakâr devlet kuramcısı Michael Oakeshott'ın yeni sağ düşüncesine yaptığı katkıyı gözardı etmek mümkün değildir (Gamble, 1988: 158). Oakeshott'ın ve Hayek'in çalışmalarından ortaya çıkan siyaset-iktisat ilişkisi yeni sağın pratikleri ile önemli çelişkiler göstermektedir. Yeni sağın adapte ettiği İngiliz muhafazakâr düşüncesinde devlet müdahaleleri sivil topluma yabancı ve dışsal müdahaleler değildir. En azından kuramsal çerçevede yeni sağın devlet ve sivil toplum arasına bir çizgi çekmek gibi bir amacı olmamıştır². Ancak devletin sivil toplumdan ayrı olamaması yeni sağ pratiklerinin söylemleri ile örtüşmemektedir. Pratikte siyaset-iktisat, devlet-toplum gibi zahiri ikililikler yaratılıp iktisadi alanın ve toplumun, siyaset ve devlet karşısında güçlendirilmesi gereken alanlar olarak tanımlandığı bir “demokrasi” söylemi, süreç

2| Yeni sağın teorik çerçevesi ile pratikleri arasındaki farklılıklar üzerine daha detaylı bir çalışma için bkz. Yalman (çıkacak).

içinde yeni sağ hegemonya projesinin bir parçası olmuştur. Bu şekilde, yaşanan iktisadi krizlerin yalnızca siyasal alanın yarattığı krizler olduğu şeklinde bir söyleme de meşruiyet kazandırılmış olur. Diğer yandan iktisadi liberalizm ile siyasal liberalizm birbirinden ayrılmış; başka bir deyişle iktisadi liberalizm, siyasal liberalizmin ön koşulu olarak tanımlanmıştır. Bireysel özgürlükleri piyasa içindeki hareket serbestliği olarak tanımladıktan sonra Hayek açıkça “siyasal özgürlüğün bireysel özgürlüğün gerekli bir ögesi olmadığı; ikisinin birbirinden ayrılması gerektiği”ni belirtiyordu (Aktaran Eser, 1997: 138).

Devleti özgürlüklerin kısıtlayıcısı olarak gören, siyasal alan ile iktisadi alan arasına -kuramsal olarak desteklenmese bile- ontolojik bir ayırım getirmeyi amaçlayan, toplumu devletin karşısına koyan bu anlayış, “örgütlü toplum” söylemine yaslanan “post-modern solcu” çevrelerin de nihayetinde destek verdiği “sivil toplumcu” çalışmalarla aynı kuramsal ve yönetsel çerçeveden beslenmiştir.

İşçi sınıfı ile kapitalist sınıflar arasındaki çelişki, yerini sivil toplum ve devlet arasındaki çelişkiye bırakırken, kapitalizmin aşılmasını hedefleyen işçi sınıfı merkezli mücadele perspektifinin yerini de devlet karşısında güçlendirilmesi hedeflenen sivil toplum anlayışı alır. (Cohen ve Arato, 1992’den aktaran: Şengül ve Oyan, 1999: 698)

Ancak bu sivil toplum söylemi şüphesiz birey merkezli bir analiz temelinde şekillenir ve bu temel, siyasal erki ele geçirmeyi amaçlayan örgütlü bir toplum anlayışını, daha açık bir ifadeyle sınıf temelli mücadeleleri dışlar. “Her türlü kısıttan özgürleşen birey” Hayek’in temel kavramlarından birisidir. Burada iki önemli kısım işaret edilir; birincisi devlet, ikincisi ise her türlü kolektif kimliktir; yani birey farklılıkları ile özgürleşir. Daha önce sınıf siyasetinin ve sosyalist mücadelenin bir parçası olan toplumsal cinsiyet, mezhep, ırk gibi toplumsal temelleri olan mücadeleler kimlik siyaseti çerçevesine sokulmuş ve daha önemlisi, kimlik

siyaseti sınıf mücadelesi perpektifinin yerini almaya başlamış, böylelikle emekçiler sınıf dışı ideolojilere yönlendirilmiştir. Sonuçta sınıf aidiyetleri tahrip edilmeye çalışılmış ve emekçiler merkezileşmiş sermaye karşısında yapayalnız bırakılmış, ideoloji ve siyaset üretimi maddi temellerinden bağımsızlaşmış, dolayısıyla reformist, savunmacı, işbirlikçi tutumların gelişmesi için elverişli bir ortam oluşturulmaya çalışılmıştır (Öngen, 2000).

Yeni sağın Keynesçi refah devletine yönelttiği eleştirilerin temelinde devletin iktisadi alandaki müdahaleleri vardır. Bu eleştirilere göre devlet müdahaleleri piyasanın mikro-iktisat göstergelerini önemli ölçüde çarpıtmakta, sermaye birikimini ve üretimi engelleyici doğrultuda olmakta, bu müdahalelerin nihai sonuçları ise büyümenin engellenmesi ve yüksek enflasyon haline gelmektedir. Bu noktada, devletin Keynesçi refah harcamaları vesilesiyle hantallaştığı ve ücret politikalarına yönelik emekçi sınıflardan gelen taleplere bile gereğince cevap veremeyecek kadar zayıfladığı iddia edilmektedir. Ancak iktisadi alan sürekli değişen, belirli bir doğrultusu ve nihai amacı olmayan bir alandır. Esasında kapitalist üretim ilişkilerinde piyasa her zaman müdahale edilmek zorunda olunan bir alandır. Gülalp'in ifadesiyle (1987: 10) devlet müdahaleciliğini kapitalizmin dışında görmeye olanak yoktur.

... 'Kendiliğinden' işleyeceği öngörülen piyasaların hakim olduğu ekonomilerde tarihsel olarak piyasa mekanizmasının ancak devletin muazzam müdahaleleriyle işlemesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Devlet harcamalarının kısılması gerektiği görüşünün hakim olduğu son on beş yılda devlet harcamalarının payı azalmamış, tersine artmıştır. (Arın, 1997:77)

Çünkü mevcut olanı korumak bile bir tür müdahale gerektirir. Kapitalist devlet, üretim ilişkilerinin yeniden üretilebilmesi için birikim süreçlerine müdahale etmek, diğer yandan bu müdahaleleri gizlemek zorundadır. Milton Friedman devletin başlıca işlevini "düzenin sürekliliğini sağlamak ve rekabetçi piyasaları

güçlendirmek” (Friedman, 1988: 15, 89) olarak tanımlamak suretiyle devlet müdahalelerinin muradını açıkça ortaya koymuştur. Bu müdahaleler zorunludur, çünkü piyasanın kendi kuralları vardır ve bu “bilimsel” kurallar belirli müdahaleleri gerektirir. Yani yeni sağın temel problemi devletin iktisadi alana müdahalesi değil, bu müdahalelerin niteliğidir. Daha açık bir dille, yeni sağ, sermayenin elde edeceği artı-değerin azaltılmasına yönelik her türlü müdahalenin karşısında ve “piyasaların işleyişini kolaylaştıran” her türlü müdahalenin yanındadır.

Yeni sağ proje toplumu güçlü bir hiyerarşik yapı üzerine kurmayı amaçlamaktadır.

... Yeni sağa göre toplumda asalaklar ve üretkenler vardır. Genelde üretken kesim olarak kârlı biçimde pazarlanabilecek mal ve hizmet üretimi kabul edilmektedir; yalnızca toplumun yoksul kesimleri değil, kamu ve özel sektörün kârlı olmayan iktisadi etkinlikleri de asalak sayılmaktadır. Elbette vergiciler, polis ve askerler asalaklar arasında değildir. (Zarakolu, 1987: 7)

Yeni sağın destekleyici kolonlarından biri, “güçlü lider” anlayışıdır. Muhafazakâr duruş; her toplumda değerleri ve yetenekleri üstün olan, konumu her ne olursa olsun sarsılmaması gereken ve halk üzerindeki etkisi diğerlerinden daha fazla olan insanların olduğunu kabul etmektedir (Hayek, 1960: 402). Bu ise, kararların etkin ve hızlı şekilde alınabilmesi için gereklidir.

Buraya kadar kapitalizmin 1970’lerde yaşadığı krizin niteliğini ve yeni sağ hegemonya projesinin kuramsal çerçevesini tartıştık. Takip eden bölümde, Türkiye’de yeni sağlı yıllarda yaşanan değişimlerin emekçi sınıfların mücadelesini hangi yollarla püskürtmeye çalıştığını ortaya koymaya çalışacağız.

2) Türkiye’de Yeni Sağ

Yukarıda, gelişmiş ülkelerdeki Keynesçi refah devletinin mali krizi ile simgelenen krizin, azgelişmiş ülkelerde ithal ikameci stratejilerin karşılaştığı tıkanmalarla kendini dışa vurduğunu söylemiştik. Türkiye’de

1970'li yılların sonunda gerekliliği sermaye çevrelerinde hissedilen, ancak 24 Ocak kararları ile netleşen iktisadi ve siyasal dönüşüm bugün Türkiye'nin karşı karşıya olduğu siyasal-iktisadi krizi ve sınıf dengelerini derinden etkilemiştir. Bu bölümde yukarıda tartıştığımız yeni sağ projesinin Türkiye'de hangi stratejiler yoluyla hegemonyasını kurduğu ve bu stratejilerin özünde emekçi sınıfların mücadelesine hangi yollarla etki ettiği araştırılacaktır. Bu amaçla ilk olarak 1970'li yıllarda ithal ikameci modelin krizinin niteliği ve sermayenin geçirdiği dönüşümler incelenecek ve ardından yeni sağ projenin Türkiye'de emek-sermaye ilişkisi üzerine etkileri üç ana başlık altında açılanmaya çalışılacaktır.

2.1. İthal İkameci Modelin Krizi Üzerine

İç piyasaya yönelik üretim yapan sermaye çevrelerinin yatırımlarının büyük çoğunluğunun kamu kesimi tarafından finanse edilmesi ve yabancı rekabetten korunmuş bir piyasa tesisi gibi sermayenin birikim yetersizliğini gidermeye yönelik devlet müdahaleleri, sanayi sermayesi birikime dayanan ithal ikameci dönemin tanımlayıcı özelliklerindedir³. Ancak 1970'lere geldiğinde ithal ikameci sanayileşmenin çelişkileri, 1960'lardaki iyimserliği zayıflatmaya başlamıştı. Sanayileşmenin başarısı toplumsal sınıflar arasındaki farklılaşmayı hızlandırmış, önceki dengeleri tehdit eder hale gelmişti (Keyder, 1990: 321). Bu modelin tıkanıklığı; yüksek enflasyon oranları, bütçe açıkları, dış borç geri ödeme problemleri, döviz, üretim ve yatırım darboğazları olarak kendisini gösterdi. Alınan yüksek faizli ve kısa vadeli krediler; siyasal kutuplaşmayı çözmekten çok, zaten varolan ödemeler dengesi problemlerinin üzerine bir de dış borç yükünü eklemiştir.

1978'de bazı temel ithal mallarının merkezi olarak kontrol edilmesi uygulaması piyasada tam bir kargaşaya yol açtı ve bunu darlıklar ile kaçakçılıktan elde edilen aşırı kârlar izledi.

3 Ancak böylesi bir muhafazalı ortam içinde gelişen sanayinin rekabet gücünden yoksun kaldığı tezi daha sonraki dönemde kamu girişimlerinin özelleştirilmesine yönelik söylemde sıkça kullanılırken, benzer anlayış 'solda' da yer yer destek bulmuştur, örneğin bkz. Keyder (1990).

4| 1980 öncesi ve sonrası sermaye sınıfı içinde yaşanan değişimlerin detaylı bir tahlili için bkz Boratav (1990) ve Sönmez (1982).

Yasa-dışı stokçuluk/karaborsa gibi faaliyetler artıktan elde edilen payı yükseltme olanakları ise sermayenin “normal” işlevleri dışında yer alan; farklı beceriler gerektiren; dolayısıyla değişik ve yeni bir “iş adamları” grubunun palazlanmasına yol açan bir çerçeve oluşturmaktaydı. (Boratav, 1988: 120)

Diğer yandan işçi sendikalarının örgütlü mücadelesi, artan enflasyon ortamında sermayenin yüksek kâr olanaklarını engellemeye başlamıştı. “Toplumsal gerginliğin ve siyasi zorlamaların 1978’de tırmanmaya başlamasıyla birlikte grev sayısı patlama göstererek önceki yılların iki katına çıkmıştı. 1980 yılının ilk sekiz ayı 220 grev, greve katılan 85.000’e yakın işçi ve grevde kaybolan 1 milyon 300 bin işgünüyle” sermayenin hareket alanının giderek daraldığı sürece işaret eder (Aslan, 1996: 495). İşçi sınıfının kitlesel mücadelesinin yarattığı sonuçlar artık burjuvazi için taşınmaz bir yük haline gelmiştir. Savran’ın da işaret ettiği gibi “işçi ücret ve haklarının burjuvazi için bir yük haline gelmesi, ne ücret ve hakların ‘aşırı’ derecede yükselmiş olduğu, ne de bunalımın sorumlusunun işçi sınıfı olduğu anlamına gelir” (1987: 145).

1970’lerin son yılları Türkiye’nin içinde olduğu iktisadi bunalımdan sermayenin de önemli ölçüde etkilendiği bir döneme işaret eder⁴. Örgütlü sendikal mücadelelerin baskısı ve sermayenin kendi içinde değişen yapısı bazı sermaye çevrelerinin hareketlerini iyiden iyiye kısıtlar olmuştu. “1970 sonlarının siyasi çalkantıları neredeyse iç savaş boyutlarına ulaşınca yatırımlar fiilen durdu, sanayideki kapasite kullanımı yakıt ve diğer temel girdilerdeki darlığa bağlı olarak düştü” (Keyder, 1990: 322). Bu durum karşısında sermaye çevrelerinin sessiz kalmasını beklemek saflık olacaktır. 1979 yılı başlarından itibaren sermaye çevreleri nasıl bir “iktisadi program” değişikliği yapılması gerektiğine dair önerilerini somutlaştırmaya başladılar. Örneğin 1979 yılı başında Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği’nin (TÜSİAD) düzenlediği “Türkiye Ekonomisi” konulu toplantıda Koç Holding Yönetim Kuru-

lu Başkanı Rahmi Koç, “Türkiye’nin dışa açık bir ekonomik politika izlemesi gerektiğini belirterek, Türk parasının değerinin dalgalanmaya bırakılmasını önerdi” (Hürriyet, 28 Ocak 1979) . Koç; ülkenin, daha doğrusu sermayenin içinde olduğu problemlerin dış sermayenin ülkeye girişinin serbestleştirilmesi ile çözülebileceğini belirtiyordu:

Ben yabancı sermaye hayranı değilim. Fakat şunu iddia ederim ki memleketin kalkınmasında, istihdam yaratılmasında, vergi ödenmesinde ve ülkeye teknoloji getirilmesinde yabancı sermayenin büyük rolü olmuştur. Bundan sonra da olma-ya devam edecektir. (Hürriyet 28 Ocak 1979)⁵

Söz konusu toplantılarda ve yayınlarda işçi sendikalarının zapt-u rapt altına alınması yönündeki istekler de açıklanıyordu.

1978 yılı Nisan ayında “ekonomiyi çıkmazdan kurtarıcı tedbirler olarak” tespit edilen, hükümetin altına imza koyduğu 15 ana maddelik niyet mektubundaki tedbirlerin 1979 Martına kadar ancak üçte biri uygulanabildi (Hürriyet, 1 Mart 1979)⁶. Mevcut toplumsal dengeler bu tür bir programın tam anlamıyla uygulanmasına olanak vermemekteydi. İstenen değişime uygun ortam ancak 1980 yılında mümkün kılınabildiği.

2.2. 24 Ocak ve 12 Eylül: İktisadi ve Siyasal Dönüşümün Kırılma Noktaları

Uluslararası örgütler (IMF, Dünya Bankası, OECD) ve sermaye çevreleri (TÜSİAD, MESS) tarafından derhal kabul gören 24 Ocak Kararları’nın kısa dönemde serbest faiz, döviz kuru ve düşük ücret politikaları ile ulaşılmaması planlanan hızlı ihracaat artışı ve bu yolla ödemeler dengesinde iyileştirme, enflasyonla mücadele, devletin ekonomiye müdahalesinin farklı bir anlayışla yeniden düzenlenmesi, Türkiye’nin dış kredi notlarının artırılması gibi amaçları vardı. Nihai hedef ise “dünya piyasalarıyla bütünleşmeyi” tamamlamaktı. Bu kararlar sadece Milton Friedmancı bir

5| Bu noktada sık sık içine düşülen bir yanılgıya işaret etmek gerekiyor. Günümüzde uluslararası sermayenin hareketleri ile nitelenen küreselleşme süreci, Türkiye de de sanki sadece yukarıdan aşağıya yani IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların itirmesi ile gerçekleşen bir oluşmuş gibi algılanıyor. Oysa Koç’tan yaptığımız alıntı da göstermektedir ki bu sürecin ulusal düzeyde de aktif ve kazanan aktörleri vardır. Bu yöndeki bir görüş ve tartışma için bkz. Ercan (2002).

6| Türk Lirası’nın %30 devalüe edilmesi, ihracat teşvikine önem verilmesi, ithalatın düşürülmesi, KİT açıklarının fiyatlara zam yapılarak azaltılması gibi maddeleri içeren 1978 yılında imzalanan IMF anlaşması ana hatları itibarıyla 24 Ocak Kararları ile paralellik göstermektedir.

monetarist istikrar programı niteliği taşımamakta idi; yabancı sermayenin özellikle Dünya Bankası ve IMF aracılığıyla “pazarladığı”, piyasa serbestliği ile sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi gibi iki stratejik hedef etrafında oluşan bir yapısal uyum perspektifi de taşımakta idi (Boratav, 1990: 122).

Ulusal ve uluslararası sermaye çevrelerince yapılması öngörülen ve 24 Ocak yapısal uyum programı çerçevesinde somutlanan düzenlemelerin 1980’li yılların hemen başındaki siyasal dengeler içinde uygulanmasının mümkün olmadığını daha önce belirtmiştik. Ancak 1980 müdahalesi basitçe bu programı uygulanabilir kılmaya yönelik bir müdahale değildir. Daha önce değindiğimiz bir noktayı burada vurgulamakta fayda var: 1970’lerin sonu şüphesiz ithal ikameciliğin krizine tanıklık eder ancak bu dönemde yaşanan, yalnızca iktisadi yeniden yapılanma ile aşılamayacak bir hegemonya krizidir. Bu sebeple 24 Ocak yapısal uyum programının gerektirdiği değişikliklerin askeri hükümetin asli amaçlarından biri olduğu yönünde hiçbir kuşku olmaması ile birlikte bu müdahale esasen yeni bir hegemonyanın inşasına yönelik bir müdahaledir.

3) Yeni Sağ Hegemonya Politikaları ve Emekçi Sınıflar Üzerindeki Etkileri

Bu bölümde Türkiye’de yeni sağ hegemonya projesinin stratejilerini üç ana başlık altında inceleyeceğiz: 1) yasal ve kurumsal düzenlemeler, 2) özelleştirmeler, 3) yerellik ve demokrasi.

Ancak bu noktada son yirmi yıla yayılan yeni sağ projenin uygulamalarının baştan kurgulanıp bu süreç içinde uygulandığı sonucuna varılmamalıdır. Jessop’u izleyerek hemen belirtelim ki hegemonik projeler kurgulandıkları kadar, süreç içinde keşfedilirler de. Bundan anlaşılması gereken şudur; hiçbir toplumsal proje doğası gereği baştan sona kurgulanamazlar ve tek bir yöne evrilmezler. Süreç içinde mücadele ve direnişler-

le karşılaşır, yeni biçimler alırlar. Hegemonya projeleri zaman içinde farklı taktikler izler ve bu alternatif taktiklerin varlığı bir birikim stratejisinin uygulanışında esneklik için çok önemlidir (1990: 204-206). Kuşkusuz yeni sağ projenin bir çok yönüyle en baştan bazı öğeleri topluma zorlanmıştır. Ne var ki aşağıda da göstereceğimiz gibi, özellikle çalışan sınıfların direnişleri ve siyasal dengelerin sürekli değişmesi nedeniyle, söz konusu proje de bir çok yönüyle uygulama şansını uzun süre bulamamış, bir çok ögesi ise süreç içinde ortaya çıkıp yeni sağ projenin parçası haline gelmiştir. Bu nedenle üç başlık altında inceleyeceğimiz her ögenin belli özellikleri baştan itibaren söz konusu projenin içinde tanımlanmış da olsa, her ögenin uygulanışı zaman içinde gerçekleşmiş, bir anlamda son yirmi yıla yayılmıştır. Bazı öğeler daha erken yıllarda uygulamaya geçirilebilirken, başka bazı öğeler son dönemlerde gündeme gelmiştir. Buradan anlaşılması gereken temel nokta; herhangi bir hegemonya projesini ve bunun içerdiği sermaye birikim stratejisinin krizini, bu politikaların taşıyıcısı olan siyasal partilerin krizleri ile özdeşleştirmenin her zaman geçerli olmadığıdır. Daha açık bir dille, Anavatan Partisi'nin 1989'dan itibaren toplumsal desteğini kaybetmeye başlaması basitçe yeni sağ hegemonyanın krizi olarak yorumlanmamalıdır. Aksine, farklı aktörlerle yeni taktikler geliştirilerek hegemonya projesinin devamlılığının sağlanması amaçlanmaktadır.

3.1. Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

Darbenin ilk günü sabah saatlerinde Orgeneral Kenan Evren'in yaptığı konuşmada ve 21 Eylül 1980'de kurulan Ulusu Hükümeti'nin programında yer alan sözler darbenin sınıfsal niteliğini açıkça ortaya koymaktadır:

Çalışkan ve vatanperver Türk işçisinin mevcut ekonomik koşullar çerçevesinde her türlü hakları korunacaktır. Ancak temiz Türk işçisini sömüren, onları

kendi ideolojik görüşleri istikametinde yönlendirmek ve sendikal hakları kötüye kullanmak isteyenlere fırsat verilmeyecektir. Çalışma barışını bir an önce devamlı olarak kurabilmek maksadıyla, Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu, Sendikalar Kanunu ve İş Kanunu ... süratle ülke çapında üretim ve verimlilik artması da temin edilecektir. (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi I: 560)

İhracata yönelik bu yeni gelişme stratejisinin başarılı olabilmesi için askeri yönetimin yapacağı ilk uygulama, sermayenin önündeki engelleri birer birer temizlemek olacaktır. İhracata yönelik kalkınma modelinde, monetarist “arz yanlısı” politikalarda olduğu gibi, daha önce talebin bir unsuru olarak görünen ücretler arz unsuru olarak görülüp, ihracatı artırmak için maliyet avantajından yararlanılmış ve bunun tek yolu olarak da düşük ücret anlayışı benimsenmişti. Bu politika aynı zamanda iç piyasadaki talebin düşmesinde ve üretimin bu anlamda ihracata yönelik yapılmasında kolaylık sağlayacaktı. Bu birikim modelinin başarılı olabilmesinin tek yolu, ücret politikalarının baskı altında tutulması ve bu yolla sermayenin uluslararası piyasalarda mukayeseli üstünlük sağlaması olarak görülmüştür. Askeri yönetim bu amaca yönetik uygulamalarına vakit kaybetmeden başlamıştır (Kepenek ve Türel, ?:77).

DİSK, MİSK, Hak-İŞ ve bu konfederasyonlara bağlı sendikaların faaliyetleri Milli Güvenlik Konseyi'nin ilk bildiriyle durdurulmuş; DİSK ve MİSK'in yönetimi kayyumlara devredilmiş; DİSK yöneticileri yargılanmak üzere tutuklanmıştır. 14 Eylül günü tüm grev ve lokavtlar ikinci bir karara kadar ertelenip, “vefakâr ve fedakâr Türk memur ve işçilerinden işlerini ve görevlerini vatanseverlik, milli beraberlik ve kardeşlik duyguları içinde sürdürmeleri” beklenmiştir (Soner, 1996: 455). Toplu iş uyuşmazlıklarının çözümünde “geçici olarak” oluşturulan Yüksek Hakem Kurulu'na zorunlu bir tahkim organı görevi verilmiştir. Öte yandan 1402 sayılı sıkıyönetim yasasında yapılan değişiklikle sıkıyönetim komutanlarına, kamu kesiminde çalışanların işlerine son verme yetkisi tanınmış; ayrıca 10 Ocak 1981 tari-

hinde Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikle “memurların veya işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin” grev niteliğindeki eylemleri karşısında hapis cezasını da içeren cezalar uygulanması öngörülmüştür. Ekim 1980'de kıdem tazminatlarından yararlanılabilecek durumlar sınırlandırılıp, bir tavan getirilmiştir.

1982 Anayasasının kabulü ile birlikte ihracata yönelik birikim stratejisinin önündeki engelleri kaldırmak, emekçi sınıfların mücadelesini püskürtmek amacıyla askeri yönetimin bildiriler aracılığıyla yaptığı düzenlemelerin kurumsal çerçevesi sağlanmıştır.

1982 Anayasası ... bütünüyle ve özellikle sendikal haklar bakımından bir yasaklar bildirgesi niteliğindedir. Bir anayasanın sahip olması gereken temel hak ve özgürlüklerle ilgili ana ilkeleri ve güvenceleri öngörme işlevini ve özelliğini, 1982 Anayasası'nda bulmak olası değildir. (Işıklı, 1998: 369)

Özellikle sendika, toplu sözleşme ve grev hakları önemli değişikliklere uğramış, bu hakların konusu ve kullanımı yasak ve istisnalarla daraltılmıştır. 1982 ve 1961 anayasalarının belki de en önemli farkı, 1982 Anayasasının temel hak ve özgürlükleri çok daha detaylı biçimde düzenlemesidir. 1961 Anayasasında iki madde ile düzenlenen bu haklar 1982 Anayasasında üç ile sekiz fıkra arasında değişen dört maddede ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

1982 Anayasası ile getirilen kurumsal düzenlemelerden biri, toplu iş sözleşmelerinde işveren ve işçi arasındaki anlaşmazlıkların devlet eliyle “uzlaştırılmasıdır”. Anayasanın 54. Maddesi ile anlaşmazlık halleri Yüksek Hakem Kurulu'nca (YHK) çözülecektir. Uyuşmazlığın her safhasında tarafların anlaşarak YHK'ye başvurma hakları mevcuttur. YHK kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

Farklı yasa hükümleri birleştiğinde grevler, ancak takvime bağlanmış toplu sözleşme uyuşmazlıkları içinde kullanılabilen, sermayeyi caydırıcı özelliğini kaybetmiş; her şeyden önce tarihi önceden belli olan ve yalnızca bu nedenle işçi aleyhine işleyebilecek bir araç niteliği kazanmakla önemli bir hak olmaktan çıkmıştır. Öğrencile-

71 Sendikaların, dernekle-
rin ve meslek kuruluşla-
rının sürekli mücadele-
leri sonucunda 1995 yı-
lında yapılan Anayasa
değişiklikleri ile dernek
kurma özgürlüğü ve si-
yaset yasağı ile ilgili ye-
ni düzenlemeler yapılmış
(Madde 33), sendi-
kaların siyasi amaç gü-
tme yasağı kaldırılmış
(Madde 52), kamu gö-
revlilerine toplu iş gör-
üşmesi hakkı verilmiş
(Madde 53), YÖK üyele-
ri, yüksek öğretim ele-
manları ve öğrencileri
için siyaset yasağı kal-
dırılmış (Madde 69), si-
yasi partiler ile sivil top-
lum örgütleri (Madde
75) ve Meslek kuruluş-
ları ile diğer sivil toplum
örgütleri (Madde 135)
arasında işbirliğini en-
gellenen ibare kaldırıl-
mıştır. "12 Eylül kar-
larının Anayasaya aykırı-
lığı ileri sürülemez"
ibaresi, ancak 2000
yılında yapılan anayasa
değişikliği ile kaldırıl-
mıştır.

rin ve devlet memurlarının siyasal partilere üye olmaları engellenmiş, sendikaların siyasal partilerle olan ilişkileri kesilmiş, toplantı ve gösteri yürüyüşü, dernek kurma, sendikal faaliyet, partisel özgürlükler konusunda getirilen sayısız yasaklama ile siyaset alanı yalnızca sermayenin arz-ı endam ettiği, yasalarla emekçilere kapatılmış bir alan haline getirilmek istenmiştir⁷.

3.2. Özelleştirmeler

Yukarıda da değindiğimiz gibi yeni sağ proje 1970'lerin krizini bir verimlilik krizi olarak tanımlamış ve bu krizin en önemli sebeplerini refah harcamalarının artışı ve devlet tekelleri olarak tespit etmiştir. Kamu mülk ve hizmetlerinin kademe kademe özel sektöre satılması anlamına gelen özelleştirme politikaları, yeni sermaye birikim modelinin kuşkusuz en önemli uygulamalarından biridir. Devletin küçültülmesi, yaşanan iktisadi problemin çözümü için tek yol olarak tanımlandıktan sonra kamu iktisadi teşekküllerinin; eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik kurumlarının özel sermayenin hizmet vermesi gereken alanlar olması gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü bu iddiaya göre; artan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları devletin ve dolayısıyla toplumun sırtında artık altından kalkılamayacak bir yük olmuştur ve etkin olamayan kamu işletmeciliğinin yerini özel sermayenin dinamizminin alması bir zorunluluk olarak tanımlanmıştır. Eğitim ve sağlık alanlarında yapılan düzenlemeler yeni sağ projesinin bir parçasıdır. 1980'lerden itibaren sosyal devlet hizmetlerinin özel sektör eliyle daha etkin olarak sürdürülmesi gerekliliği öne sürülmüştür. Ancak burada vurgulanması gereken çok mühim bir nokta vardır; Türkiye'de 1970'li yıllarda devletin sosyal harcamaları, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki seviyesinin çok altındadır. Zaten bu harcamalar bütçe içinde önemli bir kalem teşkil etmemekte idi (Oyan, 1998: 151-187). 1980'li yıllardan itibaren kamu harcamalarının beraberinde eğitim ve sağlık harcamalarında da kısıtlamalar yapılmış, bu alanlar kamusal hizmet sınırlarının dışında tutulmuş ve kademe kademe özel sektöre devredilmiştir. Özetle, bir yandan devlet

eliyle yürütülen eğitim ve sağlık hizmetlerindeki harcamalarda kısıtlamaya gidilir, bu hizmetlerin niteliğinde önemli bir düşüş yaşanırken, diğer yandan özel hastane, sigorta ve eğitim kurumlarıyla bu hizmetlerden yalnızca üst gelir grupları yararlanır duruma gelmiştir.

Sağlık, sosyal güvenlik ve eğitim kurumları özelleştirilmiş ve tamamıyla asıl amacından uzaklaşmıştır. Özellikle sosyal güvenliğin temel amacı, en çok korunmaya muhtaç olanları güvenlik şemsiyesinin kapsamı altına almaktır ve bunlar da ödeme gücü en düşük olan kesimlerdir. Ancak özelleştirilen sosyal güvenlik sisteminde en çok yardıma muhtaç olanlar daha fazla prim ödemek zorunda kalırlar. Özel sigorta kurumlarının müşterileri, satın alma gücü en yüksek olan kesimlerdir (Işıklı, 1999).

Yapılan özelleştirme uygulamaları ile devlet okullarında yapılan iki önemli değişiklik vardır. Birincisi eğitim maliyetini düşürmek için öğretim elemanlarının ücretlerinde denetim, diğeri ise sınıfların öğrenci kapasitesinin artırılmasıdır. Özel okulların da öğretim kurumlarının arasında yer almasıyla birlikte, iyi eğitim hakkı iktisadi zenginliğe bağlı bir ayrıcalığa dönüşürken, bu durumdan devlet okullarındaki eğitimin kalitesi olumsuz yönde etkilenmiştir (Ercan, 1997).

Özellikle ANAP hükümetleri döneminde yoğun biçimde devlet tekellerinin piyasanın işleyişinin önünde önemli bir engel olduğu ve sürekli açık veren KİT'lerin bütçede büyük bir yük oluşturduğu iddiasıyla, KİT modelinin tasfiyesinin zorunlu bir uygulama olduğu iddia edilmiştir. Ancak blok satışlar, düşük fiyatlandırma ve devletin satışı finanse etmesi ile birlikte devlet tekellerinin yerini özel tekeller almış ve bu süreç, sermayenin merkezileşmesi ile sonuçlanmıştır. Oyan'ın işaret ettiği gibi:

... tekeli yapıyla dış rekabeti engelleyen KİT modelinin tasfiyesine koşut olarak yabancı sermaye girişinin artması, doğrudan doğruya KİT'lere talip yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi, üretimde ve istihdamda esnekliğin sağlanması, KİT'lere hakim olan sendikal örgütlenmenin geriletilmesi temelinde gerçekleşmesi beklenmektedir (1998: 128).

KİT'lerin, kamu açıklarının ana sorumlusu kuruluşlar gibi gösterilerek bütçenin yüklü faiz ödemelerine yer açmak ve daha da önemlisi, özel sermayenin devlet üzerinden birikim sorunlarını çözmek amacıyla, kamu finansmanının bir süre için temel dayanağı olarak tanımlanan KİT'lerin satışlarının emekçi sınıflar üzerindeki etkileri çok önemlidir. Aysıt Tansel'in Türkiye'de özelleştirme nedeniyle işten çıkarılan işçiler üzerinde özelleştirmenin etkilerini araştıran çalışmasının sonuçları göstermektedir ki

... özel kesimdeki işler sadece daha düşük kazançlı değil, bunun yanında parasal olmayan nitelikler açısından da daha düşük düzeydedir. İşçilerin ezici bir çoğunluğu, mevcut durumlarını, kamu hizmeti sırasındakinden daha kötü olarak görmekte ve seçim şansları olsa geri dönmeyi tercih etmektedirler. (1999: 508)

Bu özelleştirmeler dış finans çevrelerinin mali ve politik desteğini alabilmek için gereken yeniden yapılanmanın ilk adımları olarak tasarlanmıştır. Ancak Türkiye'de özelleştirme yalnızca IMF ve Dünya Bankası'nın dayatmaları ile açıklanamaz. Özelleştirmeler 1970'lerin sonlarından itibaren sermayenin talepleri doğrultusunda şekillenen uygulamalardır

3.3. Yerellik ve Demokratikleşme

Yeni sağ hegemonya projesi 1990'lı yılların küresellik-yerellik bağlamında sivil toplumcu demokratikleşme tartışmalarının temelini oluşturmaktadır. Ulus-devletin büyük sorunlarla uğraşmak için çok küçük, küçük sorunlar için de çok büyük olduğu (Bell, 1987); küresel olanın yerelleştiği, aynı zamanda ve aynı mekanizmalarla yerel olanın da küreselleştiği (Robertson, 1992) iddia edilirken Türkiye'nin "dünya pazarları ile eklemleme" gayesi açıktır ki ulusal piyasalar ölçeğinde bir eklemleme niteliği taşımayıp, kentler üzerine kurulu yerel eklemleme çabasını içerir. Bir başka anlatımla Türkiye, dünya pazarlarına birbiri ile yarışan yerellikler ile eklemenecektir (Şengül, 2000). Robertson'un, küreselleş-

menin aynı zamanda yerelleşme eğilimi ile birlikte incelenmesi gerektiği savunu bu anlamıyla doğrudur.

Anavatan Partisi hükümetleri ile gündeme gelen en önemli uygulamalardan biri yerelleşmeye yönelik siyasal ve idari düzenlemelerdir. Siyasal gücün yerel yönetimlere doğru kaydırılmasının demokrasiyi güçlendireceği ve hizmetlerin daha etkin bir biçimde dağıtılmasına olanak vereceği savlanmıştır. Özellikle 1984 yılından itibaren yerel yönetimlere önemli siyasal erk ve mali kaynaklar aktarılmış, yeni sağın asgari devlet anlayışı bu değişimin motoru olmuş ve karar alma organlarının ne kadar küçülürse o kadar güçlü ve etkin olacağı öne sürülmüştür.

Anavatan Partisi, uyguladığı yerelleşme politikalarını demokratikleşme söylemiyle taçlandırmıştır. Özal'ın kimi ifadeleri bu söylemin en iyi örnekleri arasında yerini almıştır:

Daha serbest bir düşünce ve tartışma ortamı meydana getirdik. Fikir hürriyeti terimini, teorik ve soyut bir kavram olmaktan çıkarıp hayatın içine kattık, fiili ve yaşanan bir gerçeklik kazandırdık bu kavrama ... Dünkü Türkiye'de konuşulması mümkün olmayan ne varsa bugünün Türkiye'sinde rahatlıkla konuşulup tartışılır hale gelmiştir (1992: 9,12).

Piyasa ve sivil toplumu bireysel özgürlüklerin gerçekleştirdiği, devletten bağımsız olarak varolan alanlar biçiminde sunan bu egemen sivil toplum söylemi Türkiye'de "askeri olmayan" anlamında yorumlanmış; bu nedenle askeri yönetimin uygulamalarından huzursuz olan toplumsal sınıflar, bazı liberal solcular da dahil olmak üzere bu söyleme destek vermiştir. Ancak bu söylem, toplumsal temellerinden tamamen koparılmış kimlik politikaları etrafında şekillendirilmiş zahiri çelişkilerle, daha açık bir dille kapitalizmin asıl çelişkilerinden uzaklaştırılmış mücadelelerle en başta sınıf mücadelesi kavramını dışlamıştır (Çulhaoğlu, 2001).

Bu tür bir yeniden yapılanma hiç şüphesiz sermayenin emekçi sınıflar karşısındaki pozisyonunu güçlendirecektir. Çünkü bu yeni yapı açıkça ulusal piyasa ve ulusal ölçekli sınıf mücadelelerinin altını oymak anlamına gelmekte, emekçi sınıfların ulusal ölçekli etkin ör-

gütlülüğünü, bir yandan yerel ve küresel ölçekler arasında diğer yandan kimlik siyaseti ile sıkıştırıp işlevsizleştirme gayesinde. Farklı yerellikteki emekçiler birbirleri ile yarışır konuma getirilip sınıflar arası bölüşüm mücadelesinin yerini emekçi sınıfların kendi içinde verdikleri bölüşüm mücadelesi alır. Şengül bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

Türkiye’de ortaya çıkan yerelleşme eğilimlerinin genel değerlendirmesi, bizlere bu eğilimin çalışan sınıflar açısından fırsatlardan çok kayıplar anlamına geldiğini göstermektedir. Bu nedenle yerelleşme eğilimleri çalışan sınıflar açısından bir demokratikleşme programından çok, bu sınıfların kazanımlarını ve mevcut örgütlülüklerini tehdit eden bir nitelik taşımaktadır. (2000: 150).

Yeni sağ hegemonya projesinin belkemiğini oluşturduğu iddia edilebilecek kadar etkin ve önemli olan bu politikalar, bazılarının savunduğu üzere yerel katılımı arttırmak ve sorunların çözümü için etkin bir sivil toplum alanı sağlamaktan çok uzakta, merkezileşmiş sermayenin daha kolay kontrol edebildiği alanlar yaratmıştır.

S o n u ç

Bu çalışma Türkiye’de 1980’ler ve 1990’lar boyunca izlenen yeni sağın bir hegemonya projesi olarak emekçi sınıfların pasifleştirilmesi yönünde izlediği üç temel strateji üzerine odaklanmıştır. Birincisi, 12 Eylül 1980 askeri hükümeti ile Anavatan Partisi hükümetlerinin politikaları ve 1982 Anayasası’nın kurumsal altyapısıyla sendikal faaliyetler yasal yollarla kısıtlanmış, emekçi sınıflar siyasal alanın dışına itilmeye çalışılmıştır. Yazıda tartışmaya çalıştığımız ikinci strateji ise bir yandan sosyal devletin çökertilmesine yönelik politikalar, diğer yandan da kamu iktisadi teşekküllerinin ya devreden çıkartılması ya da özel sektöre devredilmesidir. Özelleştirme başlığı altında topladığımız bu uygulamaların çalışan sınıflara ilişkin sonuçları açıktır. Sosyal devletin çökertilmesi, emekçilerin dolaylı ücretlerine bir saldırı anlamına gelirken; devlet işletmelerinin özelleştirilmesi gerek işten çıkartmalar gerekse de özel sektörde ücret-

lerdeki düşme ve çalışma koşulları nedeniyle emekçiler üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Bu çabalarla ilişkili ama farklı bir içerik taşıyan bir boyut ise yeni sağın emekçi sınıfların örgütlenmesinin ölçeğine yönelik saldırısı ve demokratikleşme söylemi altında sınıf temelli etkin bir siyasal mücadelenin eritilmeye çalışılmasıdır. Merkezinde ulus-devlet ölçeğinin olduğu ithal ikameci modelin krizi ile yeni sağ hegemonya projesi merkezine yerel ve küresel ölçeği yerleştirmiş; bu ölçekler arasında sıkıştırılan emekçi sınıfların ulus-devlet temelli mevcut örgütlülüklerinin etkinliğini sınırlar hale gelmiştir. Yeni sağ hegemonya projesinin emekçi sınıflar üzerindeki diğer etkisi bazı sol kesimlerin de desteğini alan “sivil toplumcu” hareketlerin palazlandırılmasıdır. Özellikle Anavatan Partisi söylemleri yoluyla, sermaye-emek ilişkisi, devlet-sivil toplum çelişkisi ile ikame edilmiştir. Devletin sınırlandırılması ve sivil toplumun güçlendirilmesi yoluyla etkili bir demokratik rejim tesis edilebileceği savlanmıştır.

Sonuç olarak son yirmi yılda Türkiye’de yaşanan süreç, bu yazıda sınırlanan çerçevede bir süreklilik göstermektedir. Anavatan Partisi’nin 1980’lerin başındaki toplumsal desteğini kaybetmesi ile 1980’lerin sonunda ve 1990’larda yeni sağ hegemonyanın bir kriz içine girdiğini iddia etmek yüzeysel bir analiz olacaktır. Türkiye’de yeni sağ hegemonyanın kurulmasında etkin olarak kullanılan ve bu yazıda üç başlık altında incelediğimiz politikalar, her gün yeniden kurgulanmaktadır. 1990’lar boyunca yaşanan ve 2000’li yıllarda daha da sarılaşan iktisadi krizin ana unsurları; 1980’ler ve 1990’lar boyunca özel sermayeye yönelik çalışan birikim ve kaynak transferi mekanizmalarında aranması gerekirken, (Köse ve Yeldan, 1998: 65) yeterince hızlı yapılmadığı iddia edilen özelleştirmeler, yasal ve kurumsal düzenlemelerin eksikliği ve hantal olarak nitelenen kamu sektöründe aranmaktadır. 1980’lerden beri egemen olan özelleştirme politikaları ile eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetleri metalaşmış, yerellik ve demokratikleşme söylemi ile emekçi sınıflar merkezileşmiş sermayenin karşısında etkin örgütlülüğünü kaybetme noktasına gelmiş

ve yasal-kurumsal düzenlemelerle yeni-liberal küreselleşme sürecinin önündeki engeller temizlenmiştir. ■

Kaynakça

- Arın, T. (1997) "Anayasal İktisat ve Refah Devleti: TİSK ve TÜSİAD'ın Asgari Devlet Raporlarının Eleştirisi", *Ekonomide Durum*, Bahar-Yaz.
- Aslan, F. (1996) "Türkiye'de Grevler", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları.
- Bell, D. (1987) "The World and the U.S. in 2013," *Daedalus*, 116.
- Bocock, R. (1986) *Hegemony*, London, New York: Tavistock Publication.
- Boratav, K. (1988) *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, İstanbul: Gerçek.
- _____ (1990) "Inter-Class and Intra-Class Relations of Distribution Under Structural Adjustment: Turkey During the 1980s", Arıcanlı, T. ve Rodrik D. (der.), *The Political Economy of Turkey*, New York: St. Martins Press.
- Coates, D. (1989) *The Crisis of Labour*, Oxford: Phillip Allan.
- Çulhaoğlu, M. (2001) "Devlet, Sivil Toplum ve Demokratikleşme", Çulhaoğlu, M. v.d. (der.), *Sivil Toplum Devletin Büyümesi*, İstanbul: YSG.
- Ercan, F. (1997) "Neo-liberalizm ve Yapısal Uyum Politikalarının Eğitim Hakkı Üzerindeki Etkileri", *Türk-İş Yıllığı/ 97 1990'ların Bilançosu*, Ankara: Türk-İş Araştırma Merkezi.
- _____ (2002) "Çelişkili Bir Perspektif Olarak Sermaye Birikimi I", *Praksis* 5, Kış.
- Eser, U. (1997) "Anayasal İktisat ya da Yeni Liberal Siyasal İktisat'ın "Ekonomik Anayasa" Önerisi Üzerine", *Ekonomide Durum*, Bahar-Yaz.
- Friedman, M. (1988) *Kapitalizm ve Özgürlük*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Gamble, A. (1988) *The Free Economy and the Strong State*, Londra: Macmillan.
- Gramsci, A. (1995) *Further Selections from the Prison Notebooks*, Boothman, D. (der.), Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gülalp, H. (1987) *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, İstanbul: Yurt.
- _____ (1993) *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*, İstanbul: Belge.
- Harris, M. (1998) "The New Right", Lent A. (der.), *New Political Thought: An Introduction*, Londra: Lawrence & Wishart.
- Hayek, F. (1960) *The Constitution of Liberty*, Chicago: University of Chicago Press
- Işıklı, A (1998) "Sendikal Haklar Açısından İki Farklı Dönem, İki Farklı Anayasa: 1961 ve 1982", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

rı.

_____ (1999) "Neo-Liberalizm ve Sosyal Güvenlikte Reform", *Ekonomide Durum*, Güz,

Jessop, B. (1990) *State Theory Putting the Capitalist State in its Place*, Cambridge, Oxford: Polity Press.

Kepenek, Y. ve Türel O. (1986) "Üç Değişkeniyle 24 Ocak, *Yapıt*, 14, 75-123.

Keyder, Ç. (1990) "İktisadi Gelişme ve Bunalım" , Schick. İ. C. ve Tonak, E. A. (der.), *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge.

King, D. S. (1987) *The New Right Politics, Markets and Citizenship*, Chicago: The Dorsey.

Köse, A. H. ve Yeldan, E. (1998) "Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980-1997", *Toplum ve Bilim*, 77, Yaz.

Oyan, O. (1998) *Türkiye Ekonomisi: Nereden Nereye?*, İstanbul: Türk-İş.

Öngen, T. (1992) "Ekonomi Siyaset İlişkisi: Sınıf ve Siyaset Sorunsalı Açısından", *İktisat Dergisi*, 388.

Özal, T. (1992) "Özal: 'Türkiye'nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır'", (Röportaj), *Türkiye Günlüğü*, 19.

Robertson, R. (1992) *Globalization*, Londra: Sage Publication.

Savran, S. (1987) "1960, 1971, 1980: Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler", *11. Tez*, 6.

Soner, Ş. (1996) "12 Eylül Döneminde İşçi" *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları.

Sönmez, M. (1982) *Türkiye Ekonomisinde Bunalım 1980 Sonrasından 1982'ye (II)*, İstanbul: Belge.

Şengül, H. T. ve Oyan, O. (1999) "Sivil Toplum-Devlet İlişkisi Üzerine Düşünceler" *Türk-İş Yıllığı '99 Yüzyıl/Binyıl Biterken Dünyada ve Türkiye'de Durum II*, Ankara: Türk-İş Araştırma Merkezi.

Şengül, H. T. (2000) "Siyaset ve Mekânsal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi", Tonak A. (der.), *Küreselleşme Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı*, Ankara: İmge.

Tansel, A. (1999) "Türkiye'de Özelleştirme Nedeniyle İşten Çıkarılan İşçiler Çıkarılma Öncesinde ve Sonrasında Durumları", *Türk-İş Yıllığı '99 Yüzyıl/Binyıl Biterken Dünyada ve Türkiye'de Durum II*, Ankara: Türk-İş Araştırma Merkezi.

Tünay, M. (2002) "Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi", *Praksis*, 5, Kış.

Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1996), İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları.

Zarakolu, R. (1987) "Giriş", Zarakolu R. (der.), *Dünün ve Bugünün Defterleri Dünya Sorunları Dizisi- 4 Emperyalizmin Bunalımı Dosyası*, İstanbul: Alan.